FORME RELIGIOASE NOI CAUZATE DE PREZENȚA RELIGIEI ÎN MEDIUL VIRTUAL

Andrei Ovidiu Crișan*

Abstract: In present article I have demonstrated that the presence of religion in the virtual space can cause occurrence of rather distorted religious forms compared to the current religious pattern. Even the traditional religions can come into shapes which are in conflict with religious authorities. Internet use by religions is a positive thing, but it should remain a tool, not a environment. I have also shown, in the present article, that there is the tendency to revitalise the paganism through internet using, but the exotism of the matter is the junction between SF litterature or cinema and online religion.

Keywords: history of religions, new religious mouvements, cyberreligion, virtual religion, globalizaton, church and media, internet.

1. Preliminarii

După cel de-al Doilea Război Mondial lumea a avut parte de o sumedenie de schimbări pe toate planurile. Principala cauză a acestor schimbări este profunda preocupare a omului față de știință, educație, cercetare, etc., conducând, deseori la rezultate inimaginabile. Printre aceste realizări regăsim și apariția tehnologiei informației și a calculatorului. Marshall McLuhan considera că *„o societate este definită și caracterizată de elementele tehnologice, în special cele ce țin de comunicare, deoarece omul poate să își transmită stările, experimentele, gândirea, etc., celorlalți oameni, formându-și o*

* PhD candidate, ”1 Decembrie 1918” University of Alba Iulia, Romania.

identitate colectivă, o adevărată civilizație”¹. Din dorința unui mod facil de comunicare a apărut în anul 1969 o rețea a mai multor rețele „*network of networks*” numită *Arpa* care făcea legătura între rețelele câtorva universități din vestul SUA². Prin urmare, din acest moment evoluția internetului a ajuns la cote inimaginabile. Este evident faptul că omul nu a rămas imun la aceste metomorfoze postbelice, drept pentru care astăzi suntem martorii unui comportament schimbat, în decursul ultimelor șapte decenii, schimbare nemaiîntâlnită în întreaga istorie a omenirii.

Mircea Eliade a încercat în toată cercetarea lui să demonstreze că omul este ființă eminamente religioasă – *homo religiosus*, însă în ultimul timp avem de-a face cu o nouă „particularitate” numită *homo interneticus*. În acest articol intenționăm să evidențiem trăsături comune celor două caracteristici ale ființei umane. Dorința noastră este a arăta că există forme de religiozitate exclusiv virtuale, care intră în categoria noilor mișcări religioase.

Una dintre cele patru subteme ale simpozionului nostru este relația dintre mass media și misiunea Bisericii, iar acest articol are intenția de a expune denaturări ale relației dintre Biserică, religie, spațiu sacru și lumea virtuală. Dorim să demonstrăm că apariția formelor religioase din spațiul virtual reprezintă un risc pentru creștinism. Biserica are nevoie de internet, dar fără să-și modifice doctrina, morala și cultul, or, ceea ce regăsim astăzi în „piața religioasă” Occidentală, sunt manifestări religioase în mediul virtual care nu mai au nimic în comun cu credința creștină. Probabil intențiile promotorilor lor au fost bune, considerând că astfel religia devine accesibilă (la un click distanță de om), însă au sfârșit denaturând grosolan comportamentul sacral.

În acest articol ne propunem să deslușim întrebări cu privire la istoricitatea acestori mișcări, amploarea lor, relația cu formele tradiționale religioase, noutatea pe plan religios adusă de respectivele

¹ Marshall McLuhan, *The Gutenberg Galaxy: the making of typographic man*, First Edition, Toronto, University of Toronto Press Incorporated, 1962, *passim*

² A se vedea pagina http://www.computerhistory.org/internet_history/

forme și anumitele preconizări despre dezvoltarea fenomenului mai sus amintit.

2. Istoricitatea și evoluția cyberreligiei

Mediul virtual a însemnat pentru lumea modernă cel mai facil instrument de masificare a informației. De acest fapt era conștient și Papa Ioan Paul al II – lea care îndemna la folosirea mijloacelor de comunicare oferite de computer în vederea îndeplinirii misiunii Bisericii în zilele noastre, care reprezintă o nouă formă de evanghelizare³. Nu după multă vreme, Biserica Catolică își deschide propriul Web site (www.vatican.va) în anul 1995⁴. Atenția noastră se îndreaptă în special spre formele religioase care „înfloresc” în mod exclusiv în mediul virtual. O formă incipientă pseudo-religioasă cu caracter virtual este cea „confeccionată” de Ellie Crystal care în anul 1989 și-a cumpărat propriul calculator, folosindu-l pentru a transcrie mesajele primite de la o entitate dintr-o altă lume numită „Z”, iar în 1995 și-a gândit propriul site (www.crystalinks.com) prin care să-și expună noile sale învățături religioase și spirituale⁵. Această pagină a fost punctul de plecare spre o adevărată revitalizare în special a păgânismului, prin crearea unor comunități în jurul paginilor Web. Mixtura dintre păgânism și ocultism a dat naștere la adrese web ca:

³ Papa Ioan Paul al II-lea, *The Christian Message in a Computer Culture*, în „Message of Holy Father John Paul II for the 24th World Communication Day”, Libreria Editrice Vaticana, Sunday 27 May 1990, http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/messages/communications/documents/hf_jp-ii_mes_24011990_world-communications-day.html, accesat la data de 20.04.2015.

⁴ Elena Larsen, *Cyberfaith: How Americans Pursue Religion Online*, în „Religion Online: Finding Faith on the Internet”, Lorne L. Dawson, Douglas E. Cowan (edd.), New York and London, ed. Routledge, 2004, p. 25.

⁵ Site-ul www.crystalinks.com a cunoscut o remarcabilă notorietate de-a lungul celor două decenii de existență, ajungând în zilele noastre la 200000 de vizitatori pe zi.

Vocea Vrăjitoarelor (witchvox.com), *The Pagan Webcrafters' Association* (thepwa.net), sau *The Dance* (thedance.com), ș.a.⁶ care se vreau a fi noi sisteme religioase sincretiste care dețin elemente doctrinare, morale și cultice.

Cu siguranță că numărul paginilor *Web* de acest fel a cunoscut un trend crescător, direct proporțional cu utilizatorii acestora. Joncțiunea *cyberspace*-ului cu formele ancestrale religioase, în special cele apuse, au devenit atractive mai ales pentru tinerii internați. Din analiza făcută de noi pentru acest studiu, nu găsim informații elocvente pentru un procentaj sau număr exact al site-urilor sau aderenților cyberreligiei. Fenomenul cyberreligiei este într-un stadiu incipient aniversând doar 20 de ani.

3. Religion Online și Online Religion

Apariția internetului a reprezentat o schimbare a modului de manifestare a „religiosului”, în sensul că religiile au utilizat atât modul de comunicare online cât și site-urile, din dorința unei mai bune comunicări cu proprii credincioși, sau chiar cu cei dinafară. Utilizarea internetului ca mijloc fără ca religia să-și schimbe ceva în esența ei, conduce spre locuțiunea „*religion online*”, în schimb, pe lângă deschiderea normală spre mediul virtual a religilor consacrate, constatăm că internetul poate să creeze noi forme religioase care sunt „disponibile” doar pe internet, acesta devenind un adevărat mediu pentru ele. În aceste sens, topica expresiei de mai sus se inversează dând naștere unei expresii noi „online religion”, care denotă stricta dependență dintre mediul virtual și respectivele mișcări⁷. Prin urmare, avem de-a face cu *Noi Mișcări Religioase (NRM)*, în care

⁶ Christopher Helland, *Popular religion and the World Wide Web: a Match Made in (Cyber) Heaven* în *Religion Online...*, pp. 27-29.

⁷ Fabrizio Vecoli, *La religione ai tempi del web*, Roma, Editori Laterza, 2013, pp. 63-65.

fiecare individ poate să devină membru fără obligativitatea păstrării unei identități reale⁸.

Sigur că multe religii se folosesc de internet pentru o mai bună deschidere față de oameni, fără a denatura nici esența doctrinei nici modul de asumare a lor de către adepți, însă în ultima perioadă chiar religiile consacrate au dat naștere unor adevărate secte care sunt compuse din comunități virtuale. Unii văd o oportunitate în crearea unei comunități virtuale pentru a compensa frecvența redusă a credincioșilor la cultul oficial⁹.

Constăm cu stupeoare că bunele intenții nu garantează și rezultate pe măsură, fapt pe care îl întâlnim și când vine vorba despre prezența religiilor tradiționale în spațiul virtual. În cele ce urmează vom expune câteva denaturări ale religiilor tradiționale cauzate de neînțelegerea limitelor în folosirea internetului ca mijloc misionar.

4. Câteva elemente specifice ale cyber-religiei

Cercetătorii din acest domeniu reliefează unele trăsături pe care le întâlnim la mișcările religioase din mediul online. Metamorfoze ale particularităților tradiționale în ceea ce privește identitatea religioasă, comunitatea, autoritatea, practica și ritualul online și relația dintre noua formă online și religia de proveniență, reprezintă noutatea de care o să ne ocupăm în cele ce urmează.

Despre comunitatea în rețea putem spune că are „capacitatea” de a denatura ideea de comunitate specifică religiilor tradiționale. Unii afirmă că scopul comunităților *online* este de a suplimenta rolul celor *offline*. Spre exemplu, Catedrala Anglicană din Second Life pretinde că deține o relație de colaborare cu Biserica

⁸ Eileen Barker, *In and out of places: Varieties of Religious Locations in a Globalising World*, în „Holy Nations and Global Identities: Civil Religion, Nationalism, and Globalisation”, Annika Hvithamar, Margit Warburg și Brian Arly Jacobsen (Edd.), Leiden, Boston, Ed. Brill, 2009, p. 249.

⁹ Tim Hutchings, *The Dis/Embodied Church: Worship, new media and the Body*, în „Christianity in the Modern World”, (ed. Giselle Vincett, Elijah Obinna), Farnham, Ashgate, 2014, p. 43.

Anglicană. Comunitățile online facilitează relaționarea între individ și instituție¹⁰. Neajunsurile de ordin religios în comunitățile virtuale, provin de la identitatea falsă pe care internauții pot să o dețină atunci când formează comunitățile virtuale. Chiar dacă accesibilitatea rămâne un lucru pozitiv, se pierde profunditatea. Comunitățile virtuale religioase rămân fidele ideii de *gesellschaft* (comunitatea relațiilor legiferate într-un mod impersonal), în detrimentul celei de *gemeinschaft* care pune pe primul loc responsabilizarea persoanei¹¹. Comunitatea religioasă reprezintă comuniunea „adevărului persoanelor care o compun, comunicarea fiind modalitatea de a crea o identitate colectivă a adevărului, prin contribuția fiecărei persoane” Or, în situația de față adepții sau aderenții dețin o falsă identitate, care nu depășește statutul de *user*. Comunitatea religioasă nu este compusă din *useri*, ci din persoane. Rolul religiei este tocmai revelarea adevărului personal al omului.

Practica sau cultul *online*, reprezintă o amestecare de practici a căror formă este îndreptată spre interior, într-un mod egoist. Internetul este un *hub* care permite adepților să aleagă dintr-o largă paletă de practici (cultice), ceea ce li se potrivește. În acest sens, s-au creat posibilități de meditație, cântare, rugăciune, sau chiar edificarea unor *cyber-altare*, sanctuare, etc., dând libertate maximă internautului să-și exprime sentimentele și comportamentul religioase¹². Practic, *surferul* devine capabil să creeze absolut orice formă cultică, dând naștere unui univers religios în care doar el poate să figureze.

Religia apărută în mediul online, întră în conflict cu autoritățile religioase tradiționale. Hibridizarea religioasă provocată de artizanii formelor religioase online a condus la oprobiul exponenților religiilor consacrate¹³.

¹⁰ Heidi A. Campbell, *Understanding between Religion Online and Offline in a Networked Society*, în „Journal of the American Academy of Religion”, Martie 2012, Vol. 80, No. 1, pp. 68-72.

¹¹ Fabrizio Vecoli, *op. cit.*, pp. 128-132.

¹² Heidi A. Campbell, *Understanding the Relationship...*, pp. 76-77.

¹³ *Ibidem*, pp. 75-76.

Așadar, cele mai vulnerabile particularități religioase rămân comunitatea și cultul. **Tendința redefinirii acestor aspecte pare să își găsească argumentarea în mediul online**, care într-un mod ineluctabil acaparează noi și noi valori care au stat la baza periplului omenirii în istorie.

Tot pe tărâm liturgic găsim și aspecte cu privire la inițiere baptismală *online*, care pretinde că edifică o așa zisă comunitate virtuală¹⁴.

5. Forme religioase virtuale provenite din religiile tradiționale

Asistăm astăzi la apariția de noi comunități virtuale în sânul religiilor consacrate și care conduc spre o neînțelegere a ideii de comunitate. Mediul virtual devine un spațiu sacru în care se poate dezvolta chiar un cult suficient de hibridizat comparativ cu religiile tradiționale, încât să genereze un conflict cu autoritățile religioase ale vremii.

5. 1. Mișcări apărute din sânul marilor religii

Astfel, Tim Hutchings de la Universitatea din Durham, într-un articol recent apărut analizează câteva cyber-comunități apărute în spațiul creștin occidental: i-Church (www.i-church.org), St. Pixel (<http://www.stpixels.com>), E-Church (<http://echurchgiving.com/>), The Cathedral of Second Life (<https://slangcath.wordpress.com/>), Live Church TV (<http://www.lifechurch.tv/>), Church of Fools (<http://www.churchoffools.com>)¹⁵, etc. Un alt *site* care se dorește a fi unul dintre mijloacele moderne de propovăduire a Evangheliei este <http://powertochange.com/truthmedia/>, sau Truth Media care provine din protestantism cu intenția virtualizării experienței spirituale, fiind un „ministeriu tradițional într-un mediu netradițional”, cu 800000 de

¹⁴ Tim Hutchings, *art. cit.*, p. 43.

¹⁵ Fabrizio Vecoli, *op. cit.*, p. 39.

vizitatori lunar¹⁶. Acești „misionari” pretind că expun Evanghelia și crează o comunitate virtuală, dar din câte se pare, nu au ca finalitate aducerea „cyber-creștinilor” în spațiul tradițional eclesial, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că aduce o ofensă ideii de Biserică și că niciodată un astfel de „instrument” al convertirii nu poate să creeze o adevărată familie a lui Dumnezeu pe pământ. Este puțin probabil ca adepții religiei online să ajungă creștini de profunzime.

În iudaism găsim o comunitate enclavizată care afirmă că are o prezență în mediul online din anii 80. *Chabad* se consideră o sectă iudaică pretinzând că depășește percepțiile iudaismului în scopul unei „îmbunătățiri a lumii”, avansând ideea iminentei sosiri a lui Mesia. Faptul că membrii comunității pot să aibă o identitate neclară plasează mișcarea Chabad într-un con de umbră față de iudaismul oficial, sau chiar față de celelalte secte iudaice¹⁷. Pe de altă parte, latura mistică iudaică Kabbala „se bucură” de o sumedenie de pagini web, care au ca scop oferirea unor informații prețioase pentru cei care doresc să practice meditația respectivă, chiar în mediul online.

În islam găsim ideea unei colonizări în spațiul virtual, care, sub standardul globalizării, pretinde a crea o comunitate virtuală, (o *umma* virtuală), care scandalizează adepții conservatorismului islamic jihadist împotriva Occidentului și tehnologiei moderne¹⁸. Mai întâlnim în mediul virtual chiar posibilitatea de a face pelerinaj virtual, mai exact cu ajutorul paginii www.seconddlife.com se poate face un pelerinaj (*Hajj*) la Mecca mimând pelerinajul real¹⁹. Este

¹⁶ Jayeel Serrano Cornelio, *The New Face of Global Evangelism: Virtualizing Spiritual Experience*, în „Mediating Piety: Technology and Religion in Contemporary Asia”, (Edited by Francis Khok Gee Lim), s. I., Brill Academic Publishers, 2009, pp. 187-188.

¹⁷ Oren Golan, *Charting frontiers of online religious communities: The case of Chabad Jews*, în „Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds”, (Ed. Heidi A. Campbell), New York, Routledge, 2013, pp. 155-160.

¹⁸ Fabrizio Vecoli, *op. cit.*, pp. 77-78.

¹⁹ *Ibidem*, p. 123.

evident faptul că tradiționaliștii exclud sub orice fel îndeplinirea ritualurilor în mediile online.

Religiile indiene nu sunt nici ele străine de prezența în mediul online. Hinduismul cunoaște forme de manifestare în spațiul virtual, iar în acest sens, un foarte bun exemplu îl regăsim în ceremonia numită *Puja*. Această ceremonie este o „formă cultică care necesită prezentarea «ofrandelor onoarei» zeității”.²⁰ *Puja* este un bun exemplu al denaturării *practicii* religioase survenită în urma transpunerii în mediul online, trecând peste utilizarea simțurilor care ajută întregul corp să savureze grația provenită de la zeitate. În schimb, *Cyber – Puja* constă doar în existența imaginii unei zeități universale sau specifice pe ecran. Sub aspect empiric, ocazional, se interpretează *bhajanele* (imne devoționale), iar mai apoi se face pe rând click pe icoane în scopul de a produce efecte care constituie așa-numitele *upacharas* (daruri oferite zeității)²¹. Unii dintre adoratorii *puja* consideră că nu este nimic greșit în a practica cultul online deoarece „nu există niciun motiv, spun ei, pentru care o zeitate să nu poată sălășlui în mediul virtual, fără să li se afecteze impuritatea, având un impact pozitiv în acest mediu”²². Acest exemplu are ca scop acordarea unei identități specifice a joncțiunii dintre hinduism și mediul online. Sigur că, la fel ca și în celelalte religii găsim și aici e-comunități, mai ales în diaspora, care după evrei, dețin al doilea grup de *site-uri* sau *link-uri* (în număr de 12)²³.

În ceea ce privește Buddhismul, există o afinitate între această religie și felul în care internetul neutralizează componenta

²⁰ Diana Eck, *Darśan – Seeing the Divine Image in India*, Chambersburg, Anima Books, 1985, p. 89.

²¹ Heinz Scheifinger, *Hindu Embodiment and the Internet, Aesthetics and the Dimensions of the senses*, în „Heidelberg Journal of Religions on the Internet”, vol. 4.1, 2010, pp. 208-209.

²² Heinz Scheifinger, *Hindu worship online and offline*, în „Digital Religion...”, p. 125.

²³ Cheryl Anne Casey, *Online Religion and Finding Faith on the Web: An Examination of Beliefnet.org* în „Proceedings of the Media Ecology Association”, Volume 2, 2001, p. 37.

fizică a omului, stimulând în special mintea. Astfel, Fabrizio Vecoli afirmă că internetul pare să decorporalizeze omul asemenea Buddhismului²⁴. Luisse Connelly afirmă că *Buddha Center* ca pagină a site-ului *Second Life*, oferă posibilitatea practicării cultului budist doar prin utilizarea simțurilor auditiv, vizual și senzorial (doar la modul imitativ). În acest sens, există posibilitatea ca adoratorul să practice: tai chi, yoga, dans, discuții dharmice, meditație în liniște, cântatul, etc. În fața calculatorului simțul vizual poate să copleșească celelalte simțuri, importanța căzând pe procesul cognitiv care poate să completeze activitatea senzorială și să creeze conexiuni între creator și participant²⁵. Forța mentală promovată de Budhism are capacitatea să manipuleze atât corpul uman cu simțurile lui cât mediul înconjurător astfel încât să depășească legile fizicii și natura²⁶. Enigma relației dintre Budhismul offline și eventuala cyber-sangha rămâne nedeslușită, iar posteritatea va putea da un verdict, ținând cont că practicarea cultului online îl denaturează pe cel tradițional foarte puțin.

5. 2. Mișcări neopăgâniste

Ofensiva neopăgânismului în mediul online a cunoscut în ultimele decenii o evoluție semnificativă. Astfel, spațiul sacru al religiilor păgâne de mult apuse, s-a metamorfozat în spațiul sacru virtual.

După cum am arătat mai sus există adrese web care implică numeroase forme de ocultism, divinație, păgânism, etc., dintre care amintim:

²⁴ Fabrizio Vecoli, *op. cit.*, p. 111.

²⁵ Louise Connelly, *Virtual Buddhism: An Analysis of Aesthetics in Relation to Religious Practice within Second Life Dimensions*, în „Heidelberg Journal of Religions on the Internet”, vol. 4.1, 2010, pp. 22-31.

²⁶ *Ibidem*, p. 30.

- *Ritualul Online Wicca* are ca scop înfăptuirea unei comunități care să respecte regulile cultice, prin celebrarea sărbătorilor păgâne²⁷.
- *Vocea Vrăjitoarelor*, care cu ajutorul paginii <http://www.witchvox.com/>, reîmprospătează memoria contemporană cu practici informații păgâne, formând adevărate e-comunități în acestora.
- *Druidism Online* (<http://www.druidry.org/>) oferă practicarea druidismului și deasemenea făurirea anumitor comunități virtuale în care se poate integra internaut.
- *Asociația Webcrafterilor (Artizanii internetului) Păgâni* (thepwa.net). Această pagină web se dorește a fi o uniune a surferilor păgâni care doresc o răspândire și păgânizare a lumii virtuale prin ajutorul acordat înființării de noi site-uri cu conținut păgân.
- *Dansul* (thedance.com) reprezintă o mixtură între occultism și păgânism cu tente sataniste.

Aceste pagini web sunt doar o mică parte din ceea ce putem găsi în acest domeniu. Cu siguranță că neopăgânismul, într-un viitor nu foarte îndepărtat, va găsi mediu prielnic de răspândire internetul. Ar fi o imprudență dacă religiile tradiționale nu ar lua atitudine față de reapariția păgânismului pe internet, deoarece gradul mediatizării în spațiul online este în creștere mai ales pentru religiile „apuse”.

5. 3. Forme religioase cu conținut SF

5. 3. 1. *Matrixismul*. Literatura și cinematografia au dat naștere unor mișcări religioase în mediul virtual, cu un grad de originalitate ridicat. Astfel, apare în anul 2004 *matrixismul*, ca formă pseudo-

²⁷ Douglas E. Cowan și Jeffrey Hadden, *Virtually Religious: New Religious Movements and the World Wide Web*, în „The Oxford Handbook of New Religious Movements”, James R. Lewis (Editor), Oxford, New York, Oxford University Press, 2004, p. 130.

religioasă inspirată din filmul fraților Wachowski. *Matrixismul* este exponentul unui soi de gnosticism, cu tentă sincretistă care are pretenția de a ghida umanitatea spre „mântuire”, asociind figura lui Iisus Hristos de cea a lui Mahomed, sau Neo (protagonistul Matrix), sau Luke Skywalker²⁸. Foarte multe dintre aceste mișcări au instinctul relativizării oricărei forme religioase consacrate, cu dorința ascunsă de a ofensa creștinismul, pentru simplul motiv că aproape toate au ca loc de apariție teritoriul creștin.

5. 3. 2. *Kopimism*-ul este o religie care nu numai că s-a format cu ajutorul noii ideologii media, ci noua ideologie media este religie. Întemeietorul ei este Isak Gerson, care în 2010 pune bazele unui „ministeriu” misionar legitimat a cărui dogmă este distribuirea de documente pe Internet. Sistemul de valori al acestei congregații este bazat pe axiome care afirmă că Internetul este sfânt și toată cunoașterea este sacră, de aceea circulația cunoașterii și actul copierii este deasemenea sacru. Asistența pastorală individuală ca și mărturisirea sunt făcute de către preoții kopimiști. Kopimismul transcende spre o cultură digitală trăită ca religie²⁹. Divinizarea internetului în acest mod, reprezintă o cristalizare sau oficializare a tendinței idolatrizării internetului încă din zorii apariției lui.

5. 3. 3. *Jedi*-ismul, o ultimă mișcare analizată de noi, în ceea ce privește religiozitatea SF în mediul online, este jedi-ismul care apare în 2001 referindu-se la „spiritualitatea” *jedi-ilor* (călugări-cavaleri protagoniști ai filmului *Star Wars*). Această mișcare religioasă atrage (conform Recensământului din 2001) cca. 500000 persoane (din țări vorbitoare de limbă engleză) care își indică afilierea față de acest fenomen. Jediismul nu deține o ierarhie sau doctrină definite, însă se

²⁸ Fabrizio Vecoli, *op. cit.*, p. 94-96.

²⁹ Laura Rutter Strickling, *The Third Space and Beyond. Review of Digital religion: Understanding religious practice in new media worlds*, în „Hyperrhiz: New Media Cultures”, vol. 10, Fall, 2013, *passim*
<http://www.hyperrhiz.net/hyperrhiz10/book-media-reviews/the-third-space-and-beyond-h-campbell-digital-religion.html> accesat în data de 25.04.2015.

disting câteva elemente sincretiste provenite din taoism și o anumită etică medievală monastico-cavalească³⁰.

Ființa umană are libertatea de a-și imagina absolut orice. Mircea Eliade spunea că formele experiențelor religioase viitoare pot fi complet distincte de ceea ce cunoaștem până acum. Era internetului este la început, așa că religia și internetul pot să „confeționeze” împreună noi și noi forme care cu siguranță ne vor tăia respirația.

6. Concluzii

În primul rând, din punct de vedere dogmatic, Biserica este „familia” lui Dumnezeu pe pământ, născută „din apă și din Duh”, care prin Taina Euharistiei se actualizează ca Trup Tainic al lui Hristos. Comunitatea (*gemeinschaft*) creștină se bazează pe relațiile interpersonale, în care fiecare persoană este responsabilă față de iubirea celeilalte.

Așa cum Hristos a purtat trup și a trăit în timp și spațiu, tot așa are „pretenția” ca Biserica Lui să rămână în timp și spațiu reale, fizice. Ceea ce promovează cyberreligia reprezintă o formă actualizată de gnosticism, aș îndrăzni să spun un gnosticism tehnologic. Unii teologi sunt de părere că „joaca de-a biserica pe internet pune în pericol mântuirea”³¹. După părerea noastră, apostazia secolului XXI nu se traduce numai prin renunțarea la propria convingere religioasă, ci amestecarea propriei religii cu alte doctrine și practici. Prin urmare, creștinii care ajung să practice forme cultice necreștine, chiar în mediul online, își pierd identitatea religioasă.

Problema apariției noilor „experți” care „funcționează” ca lideri religioși în mediul online o să acutizeze discordanța între exponenții religiilor consacrate și *webcrafterii* religioși, pe motiv că noile forme subminează atât autoritatea cât și identitatea doctrinară a

³⁰ Fabrizio Vecoli, *op. cit.*, pp. 99-102.

³¹ Tim Hutchings, *art. cit.*, p. 44.

marilor religii. Chiar dacă sunt provenite din religiile consacrate, cyberreligiile vor rămâne în marea majoritate din cazuri, secte „periculoase”.

Neopăgânismul care începe să se strecoare în mediul virtual, conduce spre o diversificare a „pieței religioase”, mai recent disponibilă și online. Atomizarea sau individualizarea societății se hrănește profund din oferta cu care internetul se prezintă în fața omului post-modern, care caracterizat fiind de o religiozitate crepusculară, devine din consumator al „magazinului religios virtual” în obiect consumat. Internetul, ca „sistem vascular” al globalizării ideilor și informației, contribuie pe deplin la răspândirea mai ales a religiilor apuse, care renasc cu o fațetă nouă, post-modernă.

Bibliografie:

1. Barker, Eileen, *In and out of places: Varieties of Religious Locations in a Globalising World*, în „Holy Nations and Global Identities: Civil Religion, Nationalism, and Globalisation”, Annika Hvithamar, Margit Warburg și Brian Arly Jacobsen (Edd.), Leiden, Boston, Edit. Brill, 2009.
2. Campbell, Heidi A., *Understanding between Religion Online and Offline in a Networked Society*, în „Journal of the American Academy of Religion”, Vol. 80, No. 1., Martie 2012.
3. Casey, Cheryl Anne, *Online Religion and Finding Faith on the Web: An Examination of Beliefnet.org* în „Proceedings of the Media Ecology Association”, Volume 2, 2001.
4. Connelly, Louise, *Virtual Buddhism: An Analysis of Aesthetics in Relation to Religious Practice within Second Life Dimensions*, în „Heidelberg Journal of Religions on the Internet”, vol. 4.1, 2010.
5. Cornelio, Jayeel Serrano, *The New Face of Global Evangelism: Virtualizing Spiritual Experience*, în „Mediating Piety: Technology and Religion in Contemporary Asia”, (Edited by Francis Khek Gee Lim), s. I., Brill Academic Publishers, 2009.
6. Cowan, Douglas E., și Jeffrey Hadden, *Virtually Religious: New Religious Movements and the World Wide Web*, în „The Oxford Handbook of New Religious Movements”, James R. Lewis (Editor), Oxford, New York, Oxford University Press, 2004.

7. Diana Eck, *Darśan – Seeing the Divine Image in India*, Chambersburg, Anima Books, 1985.
8. Golan, Oren, *Charting frontiers of online religious communities: The case of Chabad Jews*, in „Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds”, (Ed. Heidi A. Campbell), New York, Routledge, 2013.
9. Heinz Scheifinger, *Hindu Embodiment and the Internet, Aesthetics and the Dimensions of the senses*, in „Heidelberg Journal of Religions on the Internet”, vol. 4.1, 2010.
10. Helland, Christopher, *Popular religion and the World Wide Web: a Match Made in (Cyber) Heaven* in „Religion Online: Finding Faith on the Internet”, Lorne L. Dawson, Douglas E. Cowan (edd.), New York and London, ed. Routledge, 2004.
11. Hutchings, Tim, *The Dis/Embodied Church: Worship, new media and the Body*, in „Christianity in the Modern World”, (ed. Giselle Vincett, Elijah Obinna), Farnham, Ashgate, 2014.
12. Larsen, Elena, *Cyberfaith: How Americans Pursue Religion Online*, in „Religion Online: Finding Faith on the Internet”, Lorne L. Dawson, Douglas E. Cowan (edd.), New York and London, ed. Routledge, 2004.
13. Mc Luhan, Marshall, *The Gutenberg Galaxy: the making of typographic man*, First Edition, Toronto, University of Toronto Press Incorporated, 1962.
14. Papa Ioan Paul al II-lea, *The Christian Message in a Computer Culture*, in „Message of Holy Father John Paul II for the 24th World Communcation Day”, Libreria Editrice Vaticana, Sunday 27 May 1990.
15. Strickling, Laura Rutter, *The Third Space and Beyond. Review of Digital religion: Understanding religious practice in new media worlds*, in „Hyperrhiz: New Media Cultures”, vol. 10, Fall, 2013.
16. Vecoli, Fabrizio, *La religione ai tempi del web*, Roma, Editori Laterza, 2013.